

275(19)

AM/77/13.

J.S.R. Masiangoako.

K32/13

b

1/14

Chief inswana Law and custom

Councillors
Banna ba lekgotla.

Molopyane

Headmen Dikgosana.

2-1b

Tollo

Rankgate

Amose

Modisaadikhu

Modisaadikhu

Mokgosi

Mantholoane

Amose

Rasetapa

Meshaka.

Banna.

Modisaadiku ke motlhako sebele o bina tlou, go tsena gagoe mo kgotleng o tsene moraga go, go sena go ntshioa banna ba pele ba lekgotla. Ke oa borena ka botsalo. Ke monna oa lekgotla le oa go thusa mokgorong ka botsalo, ke kgosana mo kgorong eabo. Ke monna ea sa feleng pelo, o ratega thata mo bathong ba botlhe ba motshe. Banye le ba ba tona. Gape ke mothusi mokerekeng ea Dutch Reform ga ikae gore kekgosana gongoe monna oa lekgotla. O oa gile ntlha ea koa lenyeneng mo motseng oa tlhakong gaufi le lebesane. Morena ke ene a mo kgethileng gore e be monna oa lekgotla, mme o etse tiro ea gagoe ka bo tlalo.

Tollo ke monna oa lekgotla o mogologolo, banna ba bangoe bantsitsoe ene a sala mokgotleng, nyetse kgaitساديا morena. Ke monna ea ikantsoeng ke morena thata, ge go ka diroa selo morena a sa itse, o sebela morena. Le ge batho ba ka be ba molela selo se, ge a tloga o bolela morena gore go diriloeng.

2. Tsatsi le lengoe banna ba lekgotla ba pele ba kile ba rekoa ke monna eo mongoe gore ba mo emele mo tshekong ea gagoe. Tollo a bolela morena se banna ba lekgotla ba se dirileng.

Dikgosana.

Mokgosi ke kgosana ea motsana oa Magodielo o bina mpya, ene o bone bogosana ka lebaka la ntatagoe. Masimolle, ntatagoe ka dintoa tsa maburu a kgaoga leoto. Ke bona ntata oe a tla mo kopa gore a tsoe letshogo la gagoe koa kgotleng la Magodielo. Ntatagoe Masimolle o sule ka 5 Ferikgong 1939. (December).

Mokgosi ke monna ea bonya thata le go buoa a palloa ke go buoa.

Batho ba bo ba ngongorega thata ka ene, gore o ba bolaisa tiro tsa morena. Ke gore gona le tiro kgoro ea gagoe ke eona e sebetsang thata. Dikgoro tso tsotlhe ga di tlhele di lemela morena fela ea gagoe kgoro e santse e lemela morena.

Morena ene o rata Mokgosi ka gore oa mo utloa, mme batho bona ga ba morate, ba itshokile fela ka gore ga gona eo ba ka mmaeang bo emong ba gagoe. Ge ekabe ele gore morena o mopelong tsa batho ba ka be ba setse ba ntshitse Mokgosi mo bogosaneng, kafa bathheng ba sa mmatla kateng. Bare o palloa ke go buoa o bonya, o tla re ke dira selo a tsaea nako e tele a ntse a re oa se dira. Fela batho ba kgoro ea gago ke batho ba ba utloanang thata. Ga gona 3 ea ka nang manganga, ge ba dira selo. Ge ba dira selo ba se dira ka pelo ele ngoe fela, go sena ea tla go gelang koa.

Rankgate. Ke kgosana ea ba Leema, le ene ke monna ea bonya fela ene batho ba gagoe ga ba ngongoregeka ene. Le ge a le bonya ba fetsa le ene. Batho ba Leema ba bina Tau. Fela Rankgate kgosana ea bona ga a aga mo motseng oa bona, ene o oagile kgakajana le bona, ene bogosana o bo bone ka batho ba gagoe ke bona ba mokgethileng gore enne mo eta pele oa bona. Morena le ene oa morata ka gore batho ba gagoe ke bona ba mo ratang ke ka mo eleng gore Morena o tlamelesegile gore a morate le ene. Rankgate ke monna ea senang leruo la motlotlotlo o na le le, le ka mophidisang fela. Le gona ga se motho ea ratang go iphuthela leruo, o na le di kgomo koa morakeng a dilesa tsana koa teng tse tsa be tsa timela. Tsa tlhoka mmatli go fitlhela le eanong, ga a ise a di batle. Tse a nnang le tsona eanong ga di dintsi di lekanetse, e ka be le motho ea tlhokomelang a ka be a na le dikgomo di le teng. Kgomo ea gagoe ge e timela ga a tsoenyege gore a e batle, o tlogela fela go esa boee. E kaea m koa eeang teng ga a na sepe le go e batla. Ke ka mo fa gongoe batho bareng ga batle leruo, o itumela fela se a nang le sona, ga batle tse dintsi. 4 Chief(Morena)

Morena Molopyane ke morena ea pelo e namagadi, ga a tsoenye batho ge a tsena mo boreng o fitlhetse ntatagoe a hmlile thata e phutile leruo nageng. A le phatlala jaaka erete ga ake a phela sebaka lefatsheng ke morena ea sa tsoenyeng o itumela batho ba gagoe kafa ba sebetsang le ene ka teng. Le ge ba mo dumedisa ga ba tshoge. Ge ba modumedisa ba bitsa fela bare "Motlhako" gongoe "Tlou" motho o rotse mongatse oa gagoe, eseng gore a kokobele gongoe a ope diatla sa gagoe. Ge motho a buoa le ene o tsoanetse gore a bitse leina la Motlhako.

Ge motho a buoa mo kgotleng o tsoanetse gore bitsa leina le Motlhako le Batlhako. Kafa morena Molopyane a siameng kateng, dijo tsa gagoe di apeioa ke mosadi oa gagoe, fela mo motseng o oa ja, ge a tsena golo, a fioa dijo oa ga a digane. Ge ele go ja o ja a nosi ga a tlhakane. Le banna dijo mo sejaneng o jela mo sejaneng sa gagoe a nosi. Gaana batho ba ba mo lebellang le ge a tsamaea, le motse o tsamaea fela a nosi. Fa gongoe ge ekare a ntse a tsamaea le motse a bona monna eo mongoe, ke gona a ka tsamacang le ene. Ge a sa mone o tsama a nosi fela go fitlhela a bona eo mongoe ea ka tsamaea le ene. Ke gore ke morena a sa rateng go tsoenya batho ba gagoe, batla gore monna eomongoe le e mongoe a tsamae kafa a ratang ka teng.

5 Chief's family and Relations.

Chief's family - Basadi

"Nkgong

Bana.

Molotsi

Mogenetsi

Seame

Hokatl

Rakoko

Nthana

Nteka

Chief's relations:

Mabe

Mampa

Tumagole

Makgophu

Matlankobana

Modisaadikhu

Sefathoe.

Ba kgosing bina tlou, fela ga ba aga golo go le gongoe ba bangoe ba gile koa lekoa mo motseng. Ga ba thusanye, ke bao le bao ba ba thusanya le mogoloa morena gaana sepe. O itshebeletsa fela ka bo ene, gaana dikgomo bo monae ba na le dikgomo tsa bona ba di solofela ga bagane sepe. Motho eo eleng gore o na le sepe le morena ke Modisaadikhu ke ene a santse a thusa morena. Fela ke sa itse gore a ke gore o ~~megetseba~~ mokgotleng. Ke ba ka leo a santse a thusa morena.

6. Tumagole ene ga ba utloane le morena, ene ele mona oa lekgotl ea neng a tshipiloe ke morena, ka lebaka la go senya o kubiloe

mokgotleng. Gape Tumagole le Sefatlhae ene ele bona ba laodi ba magoera, le masimo a ne a beioa ke Tumagole le Tollo. Janong a beioa ke Tollo le Modisaadikhu ke bona ba ba belang masimo. Ba baea dikgosana golo janong tsona ke tsona di abelang batho ba tsona masimo kafa ba kopang kateng. Ga ba na thuso le morena gore ba mothuse go busa motse. Sa bona ke ge ba l mokgotleng ele banna ba lekgotla ge se jalo ga ba na sepe le gore ba ka thusa morena. Morena o thusioa ke banna ba lekgotla le dikgosana ke bona ba morena a ba kantseng. Fakoe le fakoe ke bona ba morena a sebetsang le bona. Le ge morena a kops selo, o buoa le bona pele a ise a buoe le morafe. Ge a dumelane le bona ke bona e tlareng a buoa le morafe ea tsoa bathuse ba gagoe. Bagatela gore morena a thusioe, fo eanong morafe o tla utloa gore morena a ka thusioa. Ge tiro gaana sepe le lesika la bona, o fetsa fela le banna ba lekgotla le dikgosana. Bomona gaana sepe le go ba bolela ba utloela gongoe le morafe gore morena o batla go dirang, gongoe ikaelang mo motseng gongoe o batlang.

7 Basadi ba Kgosi. (Chief's household.)

Nkgong

Nteka.

Basadi ba kgosi ba bedi Nkgong ke mosadi eo morena a monyadisitsoeng ke ntataga bogadi bagagoe bontshitsae ke ntatagoe Ke oa sika la Rasapi. Ke ene mabatho. Nteka ke mosadi oa bobedi, eo morena o moinyadisitse ga matleloa ke ope. Basadi ba morena ba ga baana thata mo bathong, ke gore ba ka seke ba roma batho ge ese ka taelo la ea morena ke gona ba ka romang motho Matlu a bona ga a bopana thata, di agiloe ke morafe. La bobedi basadi ba kgosi ga baana malata a ba sebeletsang. Baitshebeltsa ka nosi ge ba sa itirele. Le koa masimo a bona go itshbeletsa bona ka nosi. Dijo tsa morena di apeioa ke bona. Ke bona ba pelang le moerna eseng batho ba bangoe. Ke gore morena ge a ea fa lape la ooa ja fateng kole o oa ja. Le banna ba lekgotla ga gona le eseng a le mongoe a sebetsang gongoe go thusa basadi ba kgosi. Dikgong ba bona ka nosi ge ese monna ka tlhomogang pelo ke ene a ka baelang kgonye. Morena gaana sepe, are batho ke ba ntatagoe ga atsoena gore a ba tsoenye. Basadi ba gggoe ba tsoanetse gore le bona ba itshebeletse, ba utloe bokete le bona. Gore batho ba ntatagoe le bona ba utloa bokete.

8. Basadi ba kgosi ba dumedisanya fela jaaka mosadi o mongoe le o mongoe a dumedisa o mongoe. Le gona ga bake ba omana, ba itisa mogo me o ka seke oa fitlhela ba omana. Be itumelana ka nako engoe le engoe ge ba kopa, Fela mosadi eo motlana o itse mosadi eo motona gore ke ene mabatho ke ene go tla tsoang kgosi motlung ea gagoe. Banna le bona le bana le bona ba nna le bo mmabo, ge ba ise ba nyale gongoe gonyaloe ke banna le bo mmabo, matlung a bo mmabo. Bana ba mo adi o motona go nyetse ba bedi ba tlogile fo mmabo ba nna koa matlung a bona. Ngoana oa mosadi o monyane o nyetsoe, o tlogile o nna koa tlu g ya gagoe. Ge athole a nna le mmagoe. Le gona ga go tlhe go na le batho ba ba nnang kgosing go itsa ditiro koa teng. Gantsi o ka seke oa na oa bona batho ba le ko malapeng a kgosi, ge ese a ntse a ba epeetse bojaloe, ge ba tso go mo direla, tiro ngoe. Ke gona foo o ka bonang batho ba le bantsi ka teng. ~~Ke-hu-ho-angule~~ Ke ge go sejalo ga o keke oa tisa go ba bona koa teng.

Bana.

Ba kgosi ba na le bo mmabona, ga ba na badisa ba ba lebelang, ba nna fela mo motseng ba tshameka le bana ba bangoe. Le gona bana ba bangoe ga ba ba tshabe, tshameka fela le bona.

9 Batho ke bona ge ba ba bona ba ba tlhompha gore ke bana ba morena. Ge ba ba dumedisa ba re "Ngoana oa Tlou" Ge natabona a na asantse a na le dikgomo ba ne ba disa di kgomo tsa ntatabona. Janong ba godile, fela koa kgotleng ga ba patellioe gore ba ee teng, ge ba rata go ea ba ea. Ge baana le molato ba otloa fa kgotleng, le ge ba ne ba santse badisa, ge ba timeditse ba ne ba kgothisioa ke ntatabona gongoe monna ea keaeang koa morekeng ge a fitlhela ba latlhile dikgomo o oa ba kgoathisa. Ge ba atholoe mo kgotleng ba atholoe ke ntatabona. Le gona ga ba dumeloa gore ba roma batho ge ba rata go roma motho ntatabona ga a dumele gore ba dire jalo ka gore ga se barena, morena ke ene, a nosi. Fela ba romioe ke batho ba romioa ke ntatabona le bo mmabona fela, ke bona ba b romang, jaaka motho o mongoe le o mongoe a roma ngoana oa gagoe. Le bana ba morena ga ba dumeloa gore le ge ba tsamaea mo naging gongoe mo motseng ba tsamaea ba tsoenya batho bare ke bana ba morena ba tsoanetse gore ba direloe. Ge ba tsamaea ba ithoala dikobo gona ea tla ba roalang dikobo o mongoe le o mongoe o bona ka nosi.

Ge a sa itsoenye ka nosi ke ene fela koo, batho ga baana sepe le bona.

10 How does chiefs become chiefs:

Morena ga a kgethioe, ooa tsalooa, kgosana ke eona e kgethioang ke batho gongoe morena. Fela kgosi eona eea tsalooa. Kgosi ge e nyala mosadi eo eleng gore ke ene a tla tsalang kgosi o batliloa ke ntatagoe. Ge ntatagoe ka soa pele, a ise a monyadise borangoanagoe ba tsoanetse gore batle ba monyadise mosadi eo eleng gore ke ene a tla tsalang kgosi. Mosadi eo o tsoanetse gore e be ngoana oa malomagoe gongoe oa rangoanaggoe. Gongoe ene ngoana oa kgosi e ngoe fela, fela go nyala ngoana oa kgosi engoe. Basadi ba kgosi e ba inyadisang ke boene, bao, ke basadi ba kgosi fela bana ba bona ke ba kgosing, fela mo bona ga go na ea ka beoa kgosi. Ke bana ba kgosing ke bo bo moroa morena. Bana ba mosadi eo eleng ene mabatho ke bona go tsoang kgosi ngoana oa mosimane oa ntlha ke ene eleng kgosi. Le ge go b ka tsalooa basetsana pele, mosimane ea tla tsaloang ke ene morena le batho ba moitse gore ke ene morena. Ga a kgethioe o oa tsege ka gore mosadi eo, ke eo a batliloeng gore ke ene ea tla tla tla tsala kgosi, ge ese ene ga gona ope ea ikantsoeng. Bana ba basadi ba bangoe bona ga ba kake ba bona borena le bona itse
 11 gore borena ga se ba bona. Fela ba kaioa sengoe. Ge go le mo ditirong, ba etela le bona ka gore ke bana ba kgosi, ge go sena ngoana oa mosadi eo mo mophatong, o, ngoana oa basadi ba bangoe ba tsoanetse gore a etele mophato o. Ke ene tlhogo ea bona eanong. Fela ese gore borena a ka bo bona. Bana ba mosadi o motona, ba o eleng bona marena ga banyatse bana ba basadi ba bangoe, ba ba itse fela gore ke bana ba ntata bona, ba ba tlotla, ga ba ba tsoenye. Ke kgosi ge itlile go tlhongoa borena e tlhongoe morago ga lesu la ntatagoe. Ge ntatagoe a ise a soe a ka seke a bo bona borena. Le eseng gore a ka laola batho kafa a ka ratang ka teng. Ke ge ngoana oa kgosi a le bokooa (Segole, o beoa morena, fela ge a le sefofu, a sa utloe, a beoe.) Ke gore a ka seke a utloana le batho sentle. Ge ntatagoe a sena go soa, bomonae ke bona ba emang, go thusa go fithhela ba bolela batho gore kgosi e sule janong go tla ema ngoana oa gagoe mo boemong ba ntatagoe. Fela le ge ba bolela batho gore ngoana oa kgosi ke ene a tla emang boemong ba ntatagoe, ga ise a beioe borena, fela go busa oa busa.

12

nkwe yona a ise a e apare. Go tla na-letsatsi le a tla a e
 aparang, ka lona. Ge a beiwa mo maemong a ntatagoe batho ba
 phuthioa, ba boleloe, le ge a tlile go apesioa nkoa, ba phuthioa
 gape gore ba itse dikemo tso tsothle tse morena o mofya a tsamaeang
 ka tsona. Ngwana o oa kgosi eo, ge ntatagoe a eo fithloa oa
 bidioa a supedioe kafa ntatagoe a fithloa kateng. Kgosi e fithloa
 mo sakeng ka la dikgomo o tsoanetse gore a fetse ngwaga a ntse a
 sule, ngoana oa gagoe a ise a apesoe nkoa, fela a ntse a busa.
 Tsatsi le a tlileng go apesioang nkoa batho le marena a mangwe a
 bidioa gore ba tle kapesioeng ea gagoe. Kgosi e ngwe ke eona
 kgethioang gore e tle e mo apese. E tla re batho ba se na go
 phuthoga, kgosi e kgethiloeng ea nong eona e tla tla e tshotse le-
 tlalo la nkoa e le thlanotse le isitse mebala ka koantle a fete a le
 mo apese. Ge a se na go le mo apesa, o tla buoa a re, nkoa ea
 rona ke, ke ene morena oa rona, pula. Batho ba re, pula, a buoa
 gape a re pula. Batho le bona ba re, pula a be a mmolela gore motse
 o ke oa ntatago o se ke oa tshameka ka batho, tsoara thebe e tise.

13

Janong ke gona batho ba tla phatlalang, ba boela magaeng a
 bona. Ba itse gore eanong kgosi ke mang. Ge kgosi e soa e
 tlogela bana ba eona ba santse ba le banyane, go busa monnae, go
 fithlela bana ba ba gola. Ke gona ba tla tsoanna go tsena mo di-
 tsoanong tsa bona ka fa ba latelanang kateng. Mona kgosi ge a busa
 o na le thata fela jaaka kgosi ga go na ea ka tlolang taelo ea gagoe.
 Le ge a ntse a busa o itse gore bogosi ga se ba gagoe, le bana ba
 gagoe ba ka se ke ba bo bona.

Kgosi e tswareletseng ngoana oa mogoloe eona, e tswanetse gore
 e thlomphe ngoana eo. Eitse gore ke ene, kgosi e ne ga se kgosi o
 tswareletse. Ke ka mo a tsoanetseng gore a thlomphe ngoana le bo
 monnae le mma bona. Ngoana eo e tla baang kgosi o na fela mo
 motseng koa tlung ea mmagoe, ga a tsoengwe ke ope. Le ditiro ga
 a di rutioe ke ope, o na fela go fithlela a tsena mo manong ke
 gona a tla simolla go ithuta tiro le banna ba lekgotla ba ntse ba
 mmolela gore fa go oa thoe, fa go oathoe. Fela molato o mogolo o
 tsoenyang mo dikgosi tse di tsoarela ke oa go tloge ba loantshe
 borena. Ge go se no no go beica kgosi empa koa morago,
 rangoanagoe janong o simolla go loantsha ngoana oa mogoloe. Ge a

RM/

tsoenya thata o tsoanetse gore a bolaloa, o bolaloa ka tsela e. Banna ba ea le tsomo le ene oa ea koa letsomong, go ba tsena koa nageng, monna mongwe o mo o tla ka molamu go be go fela, ba be ba mfithla koa teng koa nageng. Ge ba tsena koa gae ba tla re ga ba itse gore o ile kae, go be go fedile, ba ithloboga.

14

Death or deposition of a chief: Kgosi ga e esoa go boleloa batho gore kgosi e sule. Le ge eo fithloa go boleloa batho gore ba tle phithlong ea gagwe. Fela ga a bolokoe koa go bolokoang batho teng, ene o bolokoa mo sakeng la kgosing. Ka gore a tshagofatse lesaka le, le motse o oa gagwe. Kgosi ga e se na go soa ga e bolokoe ka nako e khutsoanyane, go feta malatsi a mabedi a mararo, kg gona a tla isicang koa lebitleng la gagwe. Ge a se na go fithloa go tla phuthoa batho gape gore ba to boleloa kgosi e tla busang ka sebakanyana leso la morena le ise le oele. Le ge e le monna kgosi ba tla boleloa e re gore ke ene a tla nameng a lebeletse motse go fithlela go boea kgosi e leng ngoana morena.

Kgosi ga e ke e kubioa le ge a dira ditiro tse batho ba sa di rateng go tlogeloa fela. Morena Isang o na busa batho hampe, batho ba mo tshaba le kgekge tota borena e ne se ba gagwe o na a tsoareletse ngoana oa ga mogoloe. A bogisa batho thata, mme ga a ka a kubioa go fithlela ngoana oa ga mogoloe a tsena mo boreneng. Ke gona batho ba simolla go ikhutsa. Le ge kgosi e ka ba ea letagoa la mofuta ofe, ga a kubioe ge a sa soe, o tsetsoe borena ke ba gagwe. Batho ba gagwe ke bona ba seng lethlogono le morena.

15

Privileges, revenue and property of chief:

Privileges:

Morena o na le thata tse dintsi tse a sebetsang ka tsona, ge a rata gore batho ba mo direle, o kuaa mokgosi fela gore batho ba tle go dira. Ga go na motho ea ka emang kgathlanong le ene. Ka nako ea morena Moetlo, batho ba ne ba sebetsa tiro tsa gagwe, o na a lemela masimo. O na a na le tshimo ea mosadi ea mosadi le ea gagwe ea lekgotla e mabele a eona neng a laoloa ke ene fela mosadi a se na thata le ona. O na a beile molao oa gore ge batho ba ea makgoweng ba ea go sebetsa ge ba boea ba tsoanetse gore ba ntse chelete e kana ka ponto, ge e le gore ba ile go sebeletsa dikgomo

namane tsa tsona tsa nthla ke tsa gagwe. Basadi bo re ba apsa mabjaloa. Fela e ne a sa a noe, ge bo tlisioa fa kgotleng go ne go inoela batho fela.

16 Kajeno morena Molopyane e ne o fedisitse dilo tse, ga thle go loa dijara, le mabjaloa ga a thle a apeioa, le go lema koa masimong. Go tlogetsoe ga go thle go itsoengwa gore morena a lemelo, fele lekgetho lona le a ntshioa, le ditucelo tsa lekgotla di ngoe ke tsa morena tse di etsang chelete. Dikgomo di jeoa ke ba bothle le batho ba ba tlileng go bapatsa dilo tsa bona. Ba ntsha sengoe sa tsona ba fa morena gore ba tle ba dumeloe gore ba ka rekisa. Le ditucela tsa magoera ke tsa gagwe, ge go na le basimane ba ba thlagang koa metseng e mengwe ba ntsha dikgomo. Ke gore o mongwe le o mongwe o tsoancitse gore a ntshe kgomo a e fe morena o. Dimpho tse di ntshioang tse di bidioa tumedisa morena, ke gore ge e le sa nthla o mmona o tsoanetse gore o ntshe sengwe. Go tloga fo eanong o ka ne o ea ho ene o tsaea dikgang le ene.

Ge morena a na le tiro e a batla gore e e diree go gongoe go o lema, ge a kuoa mokgosi oa re, "Lepasheng koa bona nne". Batho ba tla itse gore go loa kae. Fela ge e le tiro e ngwe fela ba tla ~~ka~~ tla koa kgotleng ke gona a tla feteng a ba bolela gore o batla gore ba dire tiro efe. Tiro gantsi-ntsi e a e direloang, ke ea go lemelo le go thlagoleloa tse dingoe ga dieo, le go disedioa dikgomo ke batho ba bangwe. Ba bangwe ba disa koa morakeng oa kgosing, ba bangoe ba filoe dikgomo ba di thlakantse le tsa bona gore ba di dise le tsa bona.

Ba ba disang koa morakeng oa kgosi ba amogana le ba bangoe. Ba bangoe ba disa dikgoaganyana go be go ntshioa ba bangoe. Dilo tse di ne di diraa ke morena Moetlo, o morena Molopjane ga a na sepe le tsona, o di tlogetse ga go diriwe sepe.

17 Chief's cattle: Morena Molopjane e ne ga a na kgomo, le seng e ngwe ga eo. Morena Moetlo e ne o na a na le kgomo, tse di tshosang. Morena Moetlo o phuthile dikgomo ka tsela e, ge a se na go rupisa mopheto, ba bathle ~~a~~ bao ba nang ba rupa, ba ea di jara. Ge ba tla, namane tsa tsona tsa nthla ke tsa gagwe, ge di se na go gola oa di tsaea.

Ge a athlola motho fa kgotleng kgomo di le pedi e ngoe oa e tsaea, e ngoe oa e bolaea e jeoe fa kgotleng. Dikgomo tsa gagoe di ne di itse ge thata, tse dingoe di ne di na mo batho fela mo ba di disa. Ge a se na go soa, ngoana oa gagoe morena Molopjane a tshameka ka tsona, a di phatlalatsa gore o fithlele go se na le eseng e ngoe ea tsona. Tse neng di le mo batho a di tsaea tso tsothle gore di be di felele.

Chief's gardens: Masimo a kgosi: Morena Mostlo o na a na le masimo a le mathlano, me a othle a ne a lengoa ke batho ka dikgoro, le gona a ne a se golo go le gongoe e ngoe ene e le koa, e ngoe koa. Tshimo e ngoe ea bothlano e ne e le ea gagoe ka nosi mabele a eona a ne a laoloe ke ene. Mosadi oa gagoe o na a se na thata mo go ona, mabele a morena o na a thusa batho ka ona. Ge motho a bolaoa ke tlala o ea koa kgosaneng ea gagoe a e bolala gore o feletsoe ke dijo. Ke gona kgosana e tla eang koa kgosing go bega motho oa gagoe ea bolaoang ke tlala.

18

Kgosi e tla ntsha mabele e mo naea, fela motho eo o tsoanetse gore a ntshe kgomo, ge a se na le eona o tsoanetse gore a tle a buse ge a se na go kotula. Tshimo tsa kgosi di di tona, di feta tsa batho, di bidioa masotla, (matsoeta). Tshimo tsa kgosing di lengoa ka dikgoro, kgosana ea kgoro e ngoe le e ngoe e itse tshimo ea eona, ba e lema, ba be ba e thlagola, ba be ba tlisa mabele koa kgosing. Fela ga ba tlameletshe ga gore ba e leme pele, ba ka nna ba e lema fa ba ratang teng, le go thlagola fela jalo. Mabele a a isioa koa kgosing, ke gona koa a beioang teng. Mabele a sebedisioa he ba ntlu ea kgosing ge batho ba bolaoa ke tlala, ba tla koa kgosing go tlo reka mabele. Mabele a fioang batho he a tshimo ea kgosi he ona a kgosi ea a fang batho. Mosadi oa gagoe ga a na sepe le ona, ke a morena fela, a laoloe ke ene a nosi. Fela morena Molopjane ene dilo tse ga a di dirise o di tlogetse ga a na sepe le batho ge ba bolaoa ke tlala ba bona ka nosi. Ene ga a na sepe, le gore a ka ba thusa. Basadi ba gagoe ba a tlapa ene ga a na sepe le gore a ka ba thusa. Go sa ntse go lengoa tshimo e lengoe ea gagoe ea mosadi oa mogolo, ene morena ga a na tshimo e mo lebaneng. Ke tsa basadi ba gagoe fela, ba di lema ka go a tlapa fela.

RM/

19

Chief's expenditure: Dilo tso tsothle tsa morena di jooa ke ene le ba ntlu ea gagoe. Ga fe motho e ngwe sa ntlu ea gagoe, dikgomo le mabele fela jalo. Fela ka nako ea morena Moetlo dilo tsa gagoe o na sa di fe batho, fela o na fa batho. Ge go na le dinama, ge mona monna a itsamaela fela oa mmita, a mo fa dinama serope se ntse se ntse fela jalo, gongoe setsaga se tletze bojaloa. Ka mo o na a fa batho jalo, le gona ge ba ja thoto ea kgosi. Mabele ona a sa a fe, o na fa ba bolaoang ke tlala, le gona e se gore oa oa ba fa fela, ba reka, gongoe e le gore ba tla a busa. Fa gangoe dikgomo tsa gagoe di ne di nna mo batho ba bangoe ba di dise, bao ke bona ba nneng ba di ja, ka gore ba ne ba sebetse ka tsona le go di ja mafyi. Kajeno morena Molopjane ene ga a jeloe sepe, ga a na mabele a ka thusana batho ka ona, le dijo ga a na le tsone tsa ka di fang. Ke kgosi fela e jelang mo ganong ga e na go isa sepe gongoe go baes sepe. Go itebeletse enef fela la ntlu ea gagoe, ga a lebelala batho ba gagoe. A ba tsoenyega a ga ba tsoenyega ga a na sepe. Ntatagoe ge a soa ke ge dikgomo tsa gagoe di ntse di tletse mo batho, koa ntle go tse di koa merakeng ea gagoe. Ene ganong ga a na sepe se se mo batho, se ba se mo tsholetseng le eseng podi gongoe kgogo.

20

Chief as administrator: Morena o na le matla a othle mo motse ga go na se ekareng ga se buoa, o garedioa ke banna ba lekgotla, fela ge a gatela ke matla, ba didimala ga ba ka ke ba gagapala. Ke gore se a ratang go se dira oa se dira, ga go na motho ea ka nnang kgathlanong le ene. Melao eothle e tsoanetsoeng gore e o bameloe ga go na motho ea ka otlolang.

- Melao ke e:
1. Molao oa go lema
 2. Molao oa go kotula
 3. Molao oa go sega bjang
 4. Molao oa go fagola dikgomo
 5. Molao oa go jesa lethlaka
 6. Molao oa go rema dithlare etc.

Melao ga go na motho ea ka otlolang o le mongoe oa eona sa gagoe ke kōtlo fela. Morena ge a ntse o tsoanetse a ne a ntsha batho gore ba tsamaee mo nageng mo ba batle batho ba ba sa tsamaeeng

RM/

ka melao. Ge a tsoeroe o tlisioa koa kgotleng. Go na le batho ba bangoe fa gongoe ba sebetsa koa ntle ga molao. Ge ba ise ba tsoeroe ga ba re sepe, fela f ge ba tla tsoarwa ba ikathlola. Dilo tse dingoe tse di se senyegang mo motse tse dingoe morena ga a di itse tse dingoe oa di itse, fela ga tsoenye ka tsona go fithlela di tla mo diatleng tsa gagoe. Ke gona a ka di loantshang le go di fedisa.

21

Chief as judge: Morena o lebela gore a dikgosana tsa gagoe di athlola pila, gongoe ga di athloloa pila. Le ge le gore motho ga athloloa pila fela motho eo a sa ngongorege kgosi ga ena sepe le gore e ka buoa. Ka gore mongoa molato ga a ngongorege oa itumela. Kathlolo tse di athloloang ke dikgosana morena ga a na sepe le tsona, ke tsa bao fela, ene ga a na sepe le tsona. Morena o na sepe le di kathlolo tse di athloloang ke ene, ge a rata go tsaea senyegang mo tsona a ka se tsaga. Morena o lebela gore batho ba se ke ba itirela boithatelo ka fa a ratang kateng. Ge a ntse a le mo motseng o tsoanetse gore a ne a roma batho ba tsamasa mo nageng, ba thlola batho ba tlolang melao, gongoe ba ba tsoenyang ba bangoe. Ge ba ba bone, ba tsoanetse gore ba ba tlise koa moreneng morena ke ene a tla itseng gore o tla dirang ka bona. Batho ba morena o ba roma ka bonokoane gore ba se ke ba lemogoa ke batho gore a ba romiloe ke morena. O tla ba lemoga ge ba go bolela gore e re ka letsatsi la gore o tle koa kgotleng, ka ga tiro e o e dirang e. Ge o ka se ke oa dirisa ka fa ba bolelang kateng ga gago ke nageng. Ge o ka tlo bidioa la bobedi, morena tla go direla molato o mo tona thata a tla go jelang kgomo.

22

Actual case: Magapane o kile a tsoarwa a jesa lethlakax le ise le kueloe, ge banna ba ba nneng ba romiloe ke morena gore ba tsoare batho ba ba jesang lethlaka ba mmolela gore a tle a tle koa kgotleng Magapane, a se ke a dirisa jalo. Morena a bea mo romela motho gape gore a eo go mmitsa. Ge a se na go tla morena a mmolella gore o molato ge e ka re o boleloa ke batho ke ba romile oa se ke oa tla. Ke gore o no nyatsa, ge o ne o sa nyatse o ka be o dirisitse taalo ea bona. Ka gore ke nna ke ba romileng. Fa morena a mo athlola pedi tse thlano.

RM/

Ge a ne a jesa lethlaka le ise le kueloe morena a mo athlola kgomo. Dipodi tse thlano morena a di itseela, kgomo a e thlabela batho ba e ja fa kgotleng. Batho ba ngongorega gore morena ga a tsoana gore a ba romele batho go ba tsamae, ba ba tsoara mo nageng. Morena a ba bolela gore melao le ea itse gore le tsamae ka eona. Ge le sa batle matsoenyego tsamaeang ka melao, matsoenyego a tla le tlogela. Fela batho ba lla thata, ga se ke ga thusa sepe, morena a re, se ke se buileng ke se buile. Ga go na eo ke tsoanetseng gore ke mo utloele, ge ke re batho ba tsoanetse gore ba tsamae ka molao ba tsoanetse, go ntse tsamaeang le eng gae.

23

Chief and Military system: Morena ga a rute masole, fela ba na le mephato, mephato e, ke eona masole, ge ntoa e tla, go nkuioa mephato gore ee, ntoeng. Dithlogo gongoe balaodo ba mephato e, ke bana ba kgosi gongoe ba segosing.

Actual case: Morena Sechele o kile a bolotaa ntoa gore e tlo gapa dikgomo mo thlakong. Ge ntoa ea gagoe e tshela madikoe ba be ba kopane le monna eo mongoe oa thlakong Mothlathledi. Ba be ba booa le ene, ge ba tsena fa gaufi le motse. Mothlathledi a be a ba bolella gore dikgomo di fa na, ba tsoanetse gore ba lale fateng go fithlela bosigo. Ba tsene fateng ge letsatsi le tla phirima, Mothlathledi a siana le nagoe a reala dikgong. Ge ba ntse ba re ooa roala ba fithlela Mothlathledi a ile ~~na~~ a sa tle a bona. Ge ba bitsanya gore Mothlathledi o kae, a se ke a bonala. Ke ge ba tloga ba tshaba thata ba boela koa monago, go utloala ramphejane fa ba tsamaeang, go se na eo a gadimang o mongoe. Ba tshaba thata gore e re ge letsatsi le tsoa ba be ba tlotse noka ea Madikoe. Gore le ge o bona M mothlala oa bona o fithlele e le oa maloba, le ge o ne o rata go ba latela o lape pelo, o fithlele gore ba ile ga ba fa.

24

Mothlathledi ge a tloga fo, a siana gore a be a fete a bulele dikgomo tsa bo, a tsamae le tsona a ee koa gae. Ge a tsena koa gae, a fete a bolela kgosi gore bakoena ba fa, ba re ba tlile gore gapela dikgomo. Morena a kuaa mokgosi gore banna ba bothle tlang koano kgotleng. Ge ba se na go phuthoga morena Moetlo a ba aba ka mephato, gore mophato oa makete o tsamae eana,

RM/

oa makete eana fela jalo, me a ba bolela gore ba se ke ba buoa thata gongoe go loa go fithlela ge tsatsi le tla atsoa. Morena ene a be a pana kariki ea gagoe ea dipitse a tsamaea a bolela Maburu a bapileng le ene gore ba tle ba mo thuse. Ge Maburu a se na go utloa gore bakoena ba fana, ba tlile go batla dikgomo. Ba tsoa ka eona nako gore ge ba re ba ea koa ba boleloang teng, ba fithlele Bakoena ba ile go se nasepe. B_a siana le mothlala oa bona gore e re ge batsena koa nokeng ba fithlele Bakoena ba tshetse ba ile, go sathle go nka motho. Maburu a booa a soabile. Batho ba morena ba leboga Mothlathledi gore ke monna tota ge a sikile a tshaba. Ga Mothlathledi a ba bolela kafa tshabileng kateng batho ba tshege mme ba itumela kafa a ba thusitseng kateng. Le Maburu ba leboga morena kafa a ileng a bolela kateng.

25

Chief as Priest and magician: Morena Moetlo ka nako ea muso oa gagoe, o na a nesa pula. Ke gore e nne ea re go ise go lengoa ka dikgakologo, ge mariga a felela. O na a ntsha mophato oa banna le basadi ba ba iseng ba nyale, gore ba eo go bapola lefatshe la gagoe. Ba tsoanetse gore ba tsamae ba ise ba je, go fithlela ba fetsa kafa ba laetsoeng kateng ke morena ge ba booa, ba ficia dithlare di thlakantsoe le metsi gore ba thlapa ka ona. Fo eanong ke gona ba ka ea go ja. Go tloga ka eona nako eo, morena o na fela mo kgotleng, ga tsamae mo nageng & gofithlela go jeoa lethlafula. Ke gona eanong a ka tsamaeang koa a ratang teng, ke gore ge a ntse a le mo kgotleng mo o rapela k pula gore e tle e ne thata. Ka nako ea gagoe pula e ne e le ntsi thata, batho ba ne ba se ke ba thloko pula. Fela o na a sa alafe maloetse ao, motho o mongoe le o mongoe o na a bona ka nosi. Le morena le ene o na a batla ngaka ka nako ea boloetse ese gore ene a ka ikalafa ka nosi.